

professional unit have been established. Based on the nature of the established relationships, conclusions are drawn regarding ways to improve the process of forming professional competence in students with intellectual disabilities. It was found that professional competence itself should include professional abilities and corresponding personal qualities, graphic, computing, social, professional graphic, information-computer, economic competence. Components are defined, indicators, criteria and levels of their professional competence assessment are developed. The results of the ascertaining and formative stages of the experimental study are presented. On the basis of the obtained results, the effectiveness of the proposed methodology for the formation of professional labor competence is proved. The qualitative analysis of the obtained results gave grounds to develop further promising correctional-developmental and educational activities with students of special educational institutions. Suggestions are made for further improvement of the proposed methodology.

Key words: the methodology for the formation, the model of occupational competence, students with intellectual disabilities; results of ascertaining and formative stages of experimental research.

УДК 376 : 371. 72

Я.А. Утьосов

arnst99@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-3839-7803

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА БАЗІ ОСВІТНІХ І РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ УСТАНОВ

Утьосов Я.А. Формування соціальних компетентностей у підлітків з інтелектуальними порушеннями на базі освітніх і реабілітаційних установ. У статті висвітлено етапи та структуру експерименту, присвяченого формуванню соціальних уявлень у підлітків загальноосвітніх спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів як ключової компетентності нової української школи (НУШ). У рамках експерименту на базі спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів та НРЦ створено команду психолого-педагогічного супроводу формування соціальних компетентностей у підлітків. Діяльність команди буде забезпечувати комплексність й

безперервність діагностико-корекційної, соціальної, психолого-педагогічної допомоги для створення оптимальних умов розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями та ефективної інтеграції їх у суспільство. Створення такої команди дасть можливість здійснювати психолого-педагогічний супровід корекційного навчання та виховання підлітків з інтелектуальними порушеннями й формування в них соціальних компетентностей.

У статті прописано етапи експерименту: організаційно-підготовчий, діагностичний та формувальний. Визначено компоненти ключової компетентності та окреслено основні завдання: розвиток особистісно-орієнтованої сфери підлітків; забезпечення пізнавального розвитку та диференційованого підходу до кожного вихованця з урахуванням їх психофізичних можливостей; розвиток емоційно-вольової сфери підлітків з інтелектуальними порушеннями; розвиток мотиваційно-особистісної сфери; забезпечення корекційно-діагностичного підходу.

Набуття компетентності стане фундаментом подальшої успішної соціалізації та адаптації підлітків з інтелектуальними порушеннями в суспільстві.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, соціальне середовище, соціалізація, ключові компетентності, підлітки з інтелектуальними порушеннями.

Утесов Я.А. Формирование социальных компетентностей у подростков с интеллектуальными нарушениями на базе образовательных и реабилитационных учреждений. В статье освещены этапы и структуру эксперимента, посвященного формированию социальных представлений у подростков общеобразовательных специальных школ и учебно-реабилитационных центров как ключевой компетентности Новой украинской школы (НУШ). В рамках эксперимента на базе специальных общеобразовательных школ-интернатов и НРЦ создана команда психолого-педагогического сопровождения формирования социальных компетентностей у подростков. Деятельность команды будет обеспечивать комплексность и непрерывность диагностико-коррекционной, социальной, психолого-педагогической помощи для создания оптимальных условий развития подростков с интеллектуальными нарушениями и эффективной интеграции их в общество. Создание такой команды позволит осуществлять психолого-педагогическое сопровождение коррекционного обучения и воспитания подростков с интеллектуальными нарушениями и формирование у них социальных компетентностей.

В статье раскрыты этапы эксперимента: организационно-подготовительный, диагностический и формирующий. Определены

компоненты ключевой компетентности и обозначены основные задачи: развитие личностно-ориентированной сферы подростков; обеспечение познавательного развития и дифференцированного подхода к каждому воспитаннику с учетом их психофизических возможностей; развитие эмоционально-волевой сферы подростков с интеллектуальными нарушениями; развитие мотивационно-личностной сферы; обеспечение коррекционно-диагностического подхода.

Формирование компетентности станет фундаментом дальнейшей успешной социализации и адаптации подростков с интеллектуальными нарушениями в обществе.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, социальная среда, социализация, ключевые компетентности, подростки с интеллектуальными нарушениями.

Постановка проблеми. Підготовка молоді до самостійного життя в сучасних умовах розвитку суспільства – першочергове завдання закладів освіти. Особливу увагу в цьому питанні треба приділяти саме підліткам, зокрема з інтелектуальними порушеннями, формувати у них нові компетентності – знання, уміння, навички та способи діяльності, здатність застосовувати набуті компетенції в змінюваних умовах суспільного середовища. Однією з таких ключових компетентностей є соціальна компетентність розуміння та застосування сучасних технологій в практичній діяльності, тобто здатність до пошуку та засвоєння нових знань, до участі в освітньому процесі (власному і колективному), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі, або усвідомлювати цілі, надані вчителем, та способи їх досягнення, вибудовувати за допомогою дорослого свою навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання.

Особливо значущою є формування такої компетентності у підлітків з інтелектуальними порушеннями, адже наявність первинних порушень розвитку суттєво впливає на процес становлення пізнавальних функцій, емоційно-вольової та мотиваційно-особистісної сфери, які опосередковують можливість формування соціальних компетентностей, таких як розуміння та застосування сучасних технологій в практичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Проблема формування ключових соціальних компетентностей у підлітків з інтелектуальними порушеннями саме в рамках спеціальних загальноосвітніх закладів та НРЦ не було предметом окремого вивчення. Компетентність є складним утворенням, інтегрованим результатом навчання (засвоєння знань, формування умінь, навичок) та передбачає оволодіння учнем відповідними навчальними компетенціями, що включають його

особистісне ставлення до них та предмету навчальної діяльності (Ю. Бистрова, В. Бондар, О. Гаврилов, І. Дмитрієва, В. Коваленко, В. Липа, С. Миронова, В. Синьов, Є. Синьова, С. Федоренко І. Цимбал, М. Шеремет). Під соціальною компетентністю ми розуміємо володіння підлітком відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до предмету діяльності або поведінки в соціумі [2, с. 58-64]. Сформуванню у підлітків з інтелектуальними порушеннями будь-яку компетентність дуже складно, якщо не застосовувати в корекційній роботі послідовність дій, практичні приклади та багатократне повторювання застосування цього навичку в різноманітних умовах (І. Бех, Ю. Бистрова, В. Бондар, О. Вержиковська, О. Гаврилов, Б. Пинський, Г. Дульнев, В. Синьов). Саме тому нами запропоновано формування соціальних компетентностей у поєднанні навчальної та позакласної діяльності, та вибрано ключову компетентність, пов'язану з практичною діяльністю підлітка, а саме компетентність «розуміння соціального середовища і сучасних технологій, здатність застосовувати їх в практичній діяльності».

Формулювання мети статті. Визначення шляхів та етапів формування у підлітків з інтелектуальними порушеннями соціальної компетентності, такої як розуміння сучасних технологій та здатність застосовувати їх в практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В дослідженні нами визначено зміст компетенцій, які мають бути сформовані у підлітка з інтелектуальними порушеннями. В аспекті пізнавальних функцій – це достатній рівень розвитку сприймання, уваги, пам'яті, мислення, мовлення (для організації процесу засвоєння знань: сприймання – осмислення і розуміння – узагальнення – закріплення – застосування на практиці). В аспекті емоційно-вольової сфери – це ейдетичні емоції, що виникають у процесі та результаті навчальної діяльності, наявність цілепокладання, досягнення навчальних цілей, самостійності та самоконтролю. В аспекті мотиваційно-особистісної сфери – це наявність позитивного ставлення до навчання, інтересу, активності, ініціативності, цілеспрямованості, мотиву та потреби здобуття знань, здатності до самовизначення та саморозвитку [2].

Таким чином, формування в учнів з особливими освітніми потребами ключових компетентностей є актуальною проблемою корекційної освіти, новим об'єктом оцінки корекційно-педагогічної діяльності та важливим показником якості освітнього процесу навчального закладу. Вирішення цієї проблеми полягає у впровадженні інноваційних методів діагностики, корекції, навчання та виховання підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Для вирішення даної проблеми на базі Чертезької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату та Михайлівської спеціальної

загальноосвітньої школи створено команду психолого-педагогічного супроводу. Діяльність команди буде забезпечувати комплексність й безперервність діагностико-корекційної, соціальної, психолого-педагогічної, фізичної та медико-реабілітаційної допомоги для створення оптимальних умов розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями та ефективної інтеграції їх у суспільство [2, с. 12-15].

Освіта дітей з особливими освітніми потребами, з нашого погляду, є цілеспрямованою, взаємопов'язаною діяльністю вчителя і учнів, яка включає мотивацію, цілепокладання, планування, підготовку та її здійснення (різні рівні складності), рефлексію і оцінювання результатів. Психологічною основою такого розуміння є визначення О.М. Леонтьєвим загальної структури діяльності людини, яка охоплює такі компоненти:

- 1) потребу, що зумовлює мету діяльності;
- 2) дії, операції для її досягнення;
- 3) пізнавальні процеси, що забезпечують реалізацію діяльності (увагу, пам'ять, сприймання тощо) [4, с. 36-49].

Розуміючи освітню діяльність як цілісний і водночас структурований багатофункціональний процес, який має поєднати особистісно і соціально значущі чинники, визначимо компоненти ключової компетентності.

Відповідно до цієї гіпотези учень, який вміє самостійно вчитися сам визначає мету діяльності або приймає ту, яку ставить учитель; розуміє сутність природи, елементи сучасних технологій та вміє застосовувати набуті знання в практичній діяльності; виявляє зацікавленість навчанням, докладає вольових зусиль; організовує свою працю для досягнення результату; добирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задачі, виконання завдання; правильно використовує прийоми, виконує сенсорні, інтелектуальні або практичні дії, операції на репродуктивному і творчому рівнях; усвідомлює, аналізує свою діяльність і прагне її удосконалити; володіє уміннями і навичками самоконтролю і самооцінки [6, с. 3-7].

Розглядаючи корекційно-педагогічну систему навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами як множину взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, виділяємо наступні завдання в процесі формування соціальних компетентностей у підлітків з інтелектуальними порушеннями:

- розвиток особистісно-орієнтованої сфери підлітка;
- активізація пізнавального розвитку та диференційованого підходу до кожного вихованця з урахуванням їх психофізичних можливостей;
- розвиток емоційно-вольової сфери;
- розвиток мотиваційно-особистісної сфери;

- забезпечення корекційно-діагностичного підходу.

Впровадження експериментально-дослідної роботи на базі спеціальних загальноосвітніх закладів дозволило:

- по-новому формувати в учнів наукове розуміння соціального середовища і сучасних технологій;
- розвинути розуміння бережливого ставлення до потенціалу, дарованого їм природою, запобігати здійсненню деструктивних кроків (наркоманія, алкоголь тощо);
- привити вміння і бажання вчитися;
- розвинути вміння застосовувати знання в практичній діяльності;
- переносити сформовані соціальні навички в нові умови;
- навчити володіти прийомами цілепокладання, як прийняття та усвідомлення мети, наданої вчителем;
- підготувати підлітків до самостійного життя.

Набуття підлітками з інтелектуальними порушеннями соціальних компетентностей стане фундаментом їх подальшої успішної соціалізації та адаптації в суспільстві.

Об'єкт дослідження: освітній процес підлітків з інтелектуальними порушеннями у спеціальних загальноосвітніх закладах й освітньо-реабілітаційних установах на уроках та в позаурочний час.

Предмет дослідження: система формування ключових соціальних компетентностей у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідно-експериментальної роботи:

- розробити та реалізувати механізм створення команди психолого-медико-педагогічного супроводу (команда супроводу) для забезпечення освітнього та корекційно-реабілітаційного процесів формування соціальних компетентностей у підлітків з інтелектуальними порушеннями;
- виявити особливості пізнавального, емоційно-вольового та мотиваційно-особистісного розвитку підлітків;
- забезпечити умови формування у підлітків компетентності «розуміння сучасних технологій та здатність застосовувати їх в практичній діяльності» шляхом розробки індивідуальних рекомендацій на основі результатів попередньої діагностики; навчально-методичного забезпечення; вдосконалення професійної майстерності педагогічного колективу закладу.

База експерименту – Чертезька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів Закарпатської обласної ради, Михайлівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Черкаської обласної ради, Комунальна реабілітаційна установа „Обласний центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю” департаменту соціального захисту

населення Закарпатської обласної державної адміністрації, Медико-соціальний реабілітаційний центр „Дорога життя” Ужгородської міської ради Закарпатської області.

Термін проведення експерименту: 2018 – 2019 рр.

Етапи проведення експерименту :

I. Організаційно-підготовчий етап.

Мета: дослідити інноваційні підходи до формування у підлітків з інтелектуальними порушеннями на уроках та в позаурочний час компетентності «розуміння соціального середовища і сучасних технологій, здатність застосовувати їх в практичній діяльності» відповідно до Закону про освіту, Державного стандарту базової та загальної середньої освіти дітей з особливими освітніми потребами; розробити проект системи формування у підлітків з інтелектуальними порушеннями соціальних компетентностей.

II. Діагностичний етап.

Мета: виявити особливості розвитку пізнавального, мотиваційно-особистісного розвитку та емоційно-вольової сфери підлітків з інтелектуальними порушеннями як детермінанти формування ключової соціальної компетентності «розуміння соціального середовища і сучасних технологій, здатність застосовувати їх в практичній діяльності».

III. Формувальний. Мета: впровадження системи формування в підлітків з інтелектуальними порушеннями ключової соціальної компетентності «розуміння соціального середовища і сучасних технологій, здатність застосовувати їх в практичній діяльності».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Створення системи формування в підлітків з інтелектуальними порушеннями соціальної компетентності «розуміння соціального середовища і сучасних технологій, здатність застосовувати їх в практичній діяльності»; створення команди психолого-педагогічного супроводу процесу формування соціальних компетентностей у підлітків; підвищення професійної майстерності вчителів навчального закладу в умовах проведення дослідно-експериментальної роботи, активізація творчо-пошукової діяльності дозволяє підготувати особистість підлітка з інтелектуальними порушеннями, здатну до самостійного життя в соціумі, соціалізовану та адаптовану до різноманітних життєвих ситуацій.

Подальшою темою нашого дослідження буде організація та формування командою психолого-педагогічного супроводу на уроках та в позаурочний час інших соціальних компетентностей, необхідних для подальшої успішної соціалізації підлітка.

Список використаних джерел

1. Десять компетентностей НУШ (2017). Педрада: портал освітян України URL: <https://www.pedrada.com.ua/question/325-yak-klyuchov-kompetentnost-novo-ukransko-shkoli>.
2. Колодна Н.А. (2013). Модель комплексного супроводу соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я в умовах експериментально-освітнього округу інклюзивного й спеціального навчання. *Формування культури здоров'я дітей різного віку з особливими потребами: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару*. Лисичанськ: ООО «КИТ-Л». с. 12-15.
3. Концепція Нової української школи (2017). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
4. Леонтьев А. Н. (1975). Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат. 348 с.
5. Наказ МОН України №586 (2001) URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/3tataruncev/nakaz.htm.
6. Степаненко В.А. (2017). Формування ключових предметних компетентностей на уроках математики та природознавства / За редакцією Ю. Бережко. Суми. 9 с.

References

1. Desiat kompetentnostei NUSh. (2017) In Pedrada: portal osvitian Ukrainy. URL: <https://www.pedrada.com.ua/question/325-yak-klyuchov-kompetentnost-novo-ukransko-shkoli>. [in Ukrainian].
2. Kolodna, N.A. (2013) Model kompleksnoho suprovodu sotsializatsii ditei z obmezhenymy mozhlyvostiamy zdorov'ia v umovakh eksperymentalno-osvitnoho okruhu inkliuzyvnoho y spetsialnoho navchannia. *Formuvannia kultury zdorov'ia ditei riznoho viku z osoblyvymy potrebamy: Materialy Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru*. Lysychansk: ООО «KYT-L», 12-15. [in Ukrainian].
3. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. (2017) URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>. [in Ukrainian].
4. Leont'ev, A. N. (1975) Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. M.: Politizdat. [in Russian].
5. Nakaz MON Ukrainy №586 (2001). URL: https://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/3tataruncev/nakaz.htm. [in Ukrainian].
6. Stepanenko, V.A. (2017). Formuvannia kliuchovykh predmetnykh kompetentnostei na urokakh matematyky ta pryrodoznavstva / Za redaktsiieiu Yu. Berezhko. Sumy, 1-9. [in Ukrainian].

Utiosov Y.A. Formation of Social Competences of Adolescents with Intellectual Disorders in Educational and Rehabilitation Institutions

The article highlights the stages and structure of an experiment devoted to the formation of social perceptions by adolescents of special secondary

schools and training and rehabilitation centers as a key competence of the New Ukrainian School (NUS). As part of the experiment, a team of psychological and pedagogical support for the formation of social competences in adolescents was created on the basis of a special comprehensive school and a medical and social rehabilitation center. The team activities will ensure the complexity and continuity of diagnostic, corrective, social, psychological and pedagogical assistance to create optimal conditions for the development of the teenagers with intellectual disorders and their effective integration into society. The creation of such a team will allow to carry out psychological and pedagogical support of correctional training and education of adolescents with intellectual disabilities and formation of their social competencies.

The article describes the stages of the experiment: organizational-preparatory, diagnostic-designing, introductory (forming) and control-generalizing (reflexive). The components of key competency are identified and the main tasks are outlined: development of adolescent's personality-oriented sphere; ensuring cognitive development and differentiated approach to each student, taking into account their psychophysical capabilities; development of emotional-volitional sphere of adolescents with intellectual disorders; development of motivational and personal sphere; providing a corrective-diagnostic approach.

Acquisition of the competence will be the basis for further successful socialization and adaptation of adolescents with intellectual disabilities into the society.

Keywords: psychological and pedagogical support, key competences, adolescents with intellectual disorders.